

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

'Het humanitaire moment'. Nederlandse intellectuelen, de Eerste Wereldoorlog en de crisis van de Europese beschaving (1914-1930)

Brolsma, M.

Publication date

2015

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Brolsma, M. (2015). *'Het humanitaire moment'. Nederlandse intellectuelen, de Eerste Wereldoorlog en de crisis van de Europese beschaving (1914-1930)*. [Thesis, fully internal, Universiteit van Amsterdam].

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

'Het humanitaire moment'. Nederlandse intellectuelen, de Eerste Wereldoorlog en de crisis van de Europese beschaving (1914-1930)

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad van doctor

aan de Universiteit van Amsterdam

op gezag van de Rector Magnificus

prof. dr. D.C. van den Boom

ten overstaan van een door het College voor Promoties ingestelde commissie,

in het openbaar te verdedigen in de Agnietenkapel

op donderdag 25 juni 2015, te 14.00 uur

door Marjet Brolsma

geboren te Utrecht

Promotiecommissie:

Promotor(es):   prof. dr. F.W. Boterman   Universiteit van Amsterdam
                          prof. dr. M.J. Wintle   Universiteit van Amsterdam

Overige leden: prof. dr. R.A.M. Aerts   Radboud Universiteit Nijmegen
                          prof. dr. H. te Velde   Universiteit Leiden
                          prof. dr. J.T. Leerssen   Universiteit van Amsterdam
                          prof. dr. P. de Rooij   Universiteit van Amsterdam
                          prof. dr. J.C. Kennedy   Universiteit van Amsterdam

Faculteit der Geesteswetenschappen

Inhoudsopgave

Lijst met gebruikte afkortingen.....	3
Inleiding.....	4
De humanitaire beweging.....	5
Vernieuwers of verliezers? Historiografische verantwoording	9
De humanitaire beweging en de politiek.....	13
Verzuiling, religie en secularisering	16
Methode en opbouw: cultuurkritiek en cultuurtransfer	18
1. De bloei van het religieus humanisme en het protest tegen de oorlog, het rationalisme en de orthodoxie.....	23
De wereldoorlog en het menselijkheidsideaal	23
De perceptie van de cultuurcrisis in Nederland.....	28
Het christendom en de orthodoxie als remedie.....	32
De ‘vergeestelijking’ van het humanitair idealisme.....	37
Just Havelaar, Kees Meijer en De Nieuwe Gedachte.....	41
G.H. van Senden en de ‘gedifferentieerde’ Woodbrookers	46
2. Het religieus-socialisme en de politisering van de humanitaire beweging	53
Oorzaken van de opleving van het religieus-socialisme	55
Religieus-socialistische organisaties en hun (veranderende) houding tot de SDAP en de religie....	57
Banning en de Arbeidersgemeenschap der Woodbrookers.....	64
De periferie van het religieus-socialisme.....	71
De Praktisch-Idealisten Associatie	77
3. Wijsbegeerte en wereldoorlog. De aantrekkingskracht en mobiliserende werking van de levensfilosofie en Hegels idealisme	83
De internationale zegetocht van Hegels idealisme en de levensfilosofie	86
De wijsbegeerte en het onbehagen met de moderniteit	88
Visies op de geschiedenis, het religieus-socialisme en het eclecticische karakter van het humanitair idealisme	95
Hegel: ‘de grootste revolutionair der wijsbegeerte’	99
De Internationale School voor Wijsbegeerte.....	104
Levensfilosofie, oorlogspropaganda en een ‘strijdende onzijdigheid’	110
De levensfilosofie als fundament van een internationalistisch-nationalisme	115
Revolutie, opbouw of democratie?	118

4. De bekoring van het Oosten. Dostojevki als Russische remedie voor Europa	125
Internationale treinen in Ommen of de bekoring van 'het Oosten' in Nederland	126
Een oosterse profeet en een reizende filosoof.....	130
De bolsjewistische revolutie als bevestiging van de Russische uniciteit en religieuze roeping	135
De literatuur als de sleutel tot de Russische ziel en de westerse verering van Dostojevski	143
De Nederlandse bewonderaars van Dostojevski en hun buitenlandse bronnen	149
Dirk Coster en Dostojevski als een af te grenzen Russische remedie voor Europa	158
5. Het verraad van de intellectuelen en de verdediging van het humanisme.....	168
Buiten en boven het strijdgewoel.....	170
Frederik van Eeden: van Internationale tribune tot Europeesche statenbond.....	174
Jongeren, kunstenaars en neutralen en het verenigen van de intellectuelen in vreedstijd	179
Bart de Ligt, de intellectuelen en de revolutie	186
Dirk Coster en de verdediging van de zachte krachten	194
Epiloog. De humanitaire beweging in de jaren dertig	205
Weerstand tegen het fascisme en nationaal-socialisme	206
Willem Banning, het nazisme en de koerswijziging van de SDAP.....	211
Christendom en volkseenheid	215
Na 1940	219
Conclusie	225
Het 'humanitaire moment'	226
Cultuurkritiek en intellectuele bronnen	228
De Europese context: de humanitaire beweging tussen openheid en eigenheid.....	232
Religie, verzuiling en ontkerkelijking	235
Politiek engagement: de Eerste Wereldoorlog, de Russische Revolutie en de SDAP.....	237
De humanitaire beweging en het nationaal-socialisme	239
Geraadpleegde bronnen	244
Archiefbronnen	244
Onderzochte tijdschriften, circa 1914-1930	244
Bibliografie	245
Samenvatting - 'Het humanitaire moment'. Nederlandse intellectuelen, de Eerste Wereldoorlog en de crisis van de Europese beschaving (1914-1930)	266
Summary - 'The humanitarian moment'. Dutch intellectuals and the crisis of European civilization (1914-1930).....	271
Dankwoord.....	276

Lijst met gebruikte afkortingen

AG - Arbeidersgemeenschap der Woodbrookers
AJC - Arbeiders Jeugd Centrale
ARP - Anti-Revolutionaire Partij
BCS - Bond van Christen-Socialisten
BKVK - Bond van Kunstenaars voor Kulturele Rechten
BMGN - Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden
BRAC - Bond van Religieuze Anarcho-Communisten
BRSI - Bond van Revolutionair-Socialistische Intellectueelen
CICI - Commission Internationale de Coopération Intellectuelle
CPH - Communistische Partij Holland
EDD - Eenheid door Democratie
HV - Humanistisch Verbond
IAMV - Internationaal Anti-Militaristisch Bureau
ISVW - Internationale School voor Wijsbegeerte
IvAO - Instituut voor Arbeidersontwikkeling
NBAS - Nederlandse Bond van Abstinente Studerenden
NVB - Nederlandse Volksbeweging
NVV - Nederlands Verbond van Vakverenigingen
NSB - Nationaal-Socialistische Beweging
NSDAP - Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartij
PEN - Playwrights, poets, essayists, editors and novelists
PIA - Praktisch-Idealisten Associatie
PSP - Pacifistisch Socialistische Partij
PvDA - Partij van de Arbeid
RIGM - Rassemblement International contre la Guerre et le Militarisme
RSV - Religieus Socialistisch Verbond
SDAP - Sociaal-Democratische Arbeiderspartij
SDB - Sociaal Democratische Bond
SPD - Sozialdemokratische Partei Deutschlands
SV - Socialistisch Verbond
UDC - Union of Democratic Control
VARA - Vereeniging van Arbeiders Radio Amateurs
VCJB - Vrijzinnige-Christelijke Jongeren Bond
VCSB - Vrijzinnig-Christelijke Studenten Bond
VDB - Vrijzinnig-Democratische Bond
VMV - Vrije Menschen Verbond
VPRO - Vrijzinnig Protestantse Radio Omroep